

в Латвії ХХ века”¹. В книзі особе підкривається широкий круг інтересів професора. Он читав лекції не тільки по громадянському праву, но и по методології правової науки, римському праву.

Обобщая этот далеко не исчерпывающий обзор событий в Латвии, можно сказать, что вклад проф. В. Синайского состоит в том, что:

1) его работы способствовали переквалификации целого поколения юристов, получивших юридическое образование при советской системе;

2) теоретические аргументы и разъяснения фундаментальных основ гражданского права в значительной мере помогли при разработке новых законов, регулирующих гражданско-правовые отношения на уровне, позволяющем Латвии успешно войти в Европейское сообщество государств;

3) теоретическое наследие профессора продолжает оказывать положительное влияние на образование будущих юристов, укрепление законности и совершенствование судебной практики в Латвии.

Ірина Ізарова,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правосуддя

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ДО СТОРІЧЧЯ ПУБЛІКАЦІЇ ЛЕКЦІЙ З ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ СИНАЙСЬКОГО

Рівно сто років тому, у 1916 році, було опубліковано курс лекцій з цивільного процесу видатного науковця зі світовим ім'ям, невтомного дослідника та громадського діяча, професора Василя Івановича Синайського. Цей курс доповнив низку перших підручників з цивільного судочинства Є.В. Васьковського, А.Х. Гольмстена, К.І. Малишева та ін., які були підготовлені для викладання в вищих навчальних закладах. Ця непересічна подія ще досі не отримала належної оцінки та аналізу в науковій літературі, а курс лекцій є надто раритетним виданням для його активного пошуку та вивчення – його єдиний приміник знаходиться в відділі рідкісних видань Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого². З огляду на це, під час підготовки міжнародної конференції, присвяченої пам'яті вченого, було вирішено реновувати цей безцінний науковий скарб і повернути можливість молодим

¹ Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. – Rīga, Zvaigzne ABC, 1999, (с. 96-112)

² Оргкомітет конференції висловлює вдячність асистенту кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, к.ю.н. С.О. Кравцову за допомогу у підготовці цього видання.

науковцям звернутися до витоків наукового та педагогічного спадку вітчизняної науки цивільного процесу, включивши до збірки матеріалів курс лекцій професора В. І. Синайського в повному обсязі, відредагований сучасною російською мовою.

Курс лекцій став результатом роботи проф. В. І. Синайського у Київському комерційному інституті (зараз – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), під час його евакуації до Саратова. Це відбувалося у буремні часи на початку минулого століття, коли у 1912 році Київські вищі комерційні курси, приватний вищий навчальний заклад, було реорганізовано у Київський комерційний інститут і зрівняно у правах з державними вузами¹. У 1915-1916 роках внаслідок військових дій інститут було евакуйовано до Саратова, де він перебував впродовж року.

За своєю структурою курс лекцій В. І. Синайського складається з трьох частин: перша – як побудований суд; друга – як відбувається суд; третя – виконавче і охоронне провадження, що таке процес. Відповідно під час вивчення цивільного процесу у студентів складалося повне уявлення про систему правосуддя і механізм захисту прав – від організації судів і процесуального порядку розгляду та вирішення справ до виконавчого провадження.

Сьогодні в Україні викладання цивільного процесу обмежується тільки вивченням процесуального порядку розгляду і вирішення справ судом, а також виконання судових рішень. Хоча практика інших країн свідчить про дієвість такого підходу. Так, наприклад, традиційно у Франції викладання цивільного процесу сягає у XVII століття, коли вивчалися тільки відповідні положення Ордонансу 1667 року і Цивільного процесуального кодексу 1806 року; натомість з кінця XIX століття ця дисципліна була трансформована і доповнена положеннями про організацію судів, їх компетенцію, а також процесуальними правилами та правилами виконання рішень, що відповідно позначилося на її назві – відтоді її здебільшого називають приватне судове право². Але раціональність такого підходу до вивчення порядку здійснення правосуддя годі заперечити.

Характерним є стиль викладання лекцій В. І. Синайського, який відобразився і на підготовлених лекціях. Назви тем він формулює як запитання і, розкриваючи їх зміст в процесі свого виступу, надзвичайно цікаво подає навчальний матеріал. Простий, позбавлений зайвої наукоподібності, логічний і водночас стислий виклад доволі складних питань про критерії відбору суддів і судову юрисдикцію, про проблеми представництва в процесі й ін., він надає повне уявлення про високу професійну майстерність професора і його зацікавленість в предметі. Відомий своїми доробками в цивілістиці, В. І. Синайський дійсно вільно володіє предметом і знаннями з цивільного процесу, незважаючи

¹ Рінгіс Л. Віхи історії КНЕУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kneu.edu.ua/ua/University/about_university/milest_of_hist/#2.

² Cadiet L. Introduction to French Civil Justice System and Civil Procedural Law [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ritsumeai.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr28/CADIET3.pdf>.

на його довлі скептичний погляд на теорію процесу як юридичного правовідношення. Наскільки легко і доступно він у першому питанні роз'яснює основну мету судочинства і завдання судді, підсумовуючи це видами проваджень, які, виходячи з цього, існують в цивільному судочинстві¹. Це ще раз підкреслює єдність цивілістики – матеріального і процесуального права, за допомогою якого норми права “оживають”. Підсумовуючи курс характеристикою самого поняття цивільного процесу і його значення, він ніби узагальнює всі систематизовані знання, послідовно викладені ним студентам.

Починаючи вивчення курсу з визначення, хто є суддею, які критерії їх відбору і вимоги до кандидатів, В.І. Синайський неодноразово зосереджує свою увагу на морально-етичних аспектах їх діяльності. Він порушує питання про те, чи потрібно прагнути стати суддею, і чому. Його ідеал судді – це добре розвинена і підготовлена людина, яка може встановити правильно обставини справи і правильно підвести самий спір під правову норму, а в певних випадках зуміє і створити її; мужня настільки, щоб проголошувати в своєму рішенні саме те, в істинності чого він переконався, не керуючись ні страхом перед керівництвом, ні будь-якими іншими сторонніми міркуваннями².

З підготовленого курсу лекцій наглядно зрозумілі погляди професора на реформу 1860-70 рр., впродовж яких було істотно змінено судову систему і порядок здійснення цивільного судочинства. Значення запровадженого в її результаті Статуту цивільного судочинства 1868 р. величезне і дійсно, як зазначає В. І. Синайський, одним з найважливіших його положень стало визначення строків здійснення певних процесуальних дій, а також обмеження кількості інстанцій для розгляду однієї і тієї самої справи, що стало спробою удосконалити дореформенний так званий “безкінечний суд”³. Але головне значення статутів, на його переконання, виявилось в підкоренні влади закону і звеличенні закону в очах суспільства⁴.

В.І. Синайський відстоює позицію активної ролі сторін в процесі, надаючи їм перевагу у визначенні порядку розгляду справи (усно або письмово), припинити справу за взаємною згодою (мирова угода), а позивачу – право відмовитися від позову або апеляції. Він абсолютно слушно зауважує, що втручання суду може виявитися упередженим і таким чином підірвати престиж неупередженого суду, тому що саме сторони найбільше зацікавлені в процесуальній боротьбі, а не суд, тому саме вони якнайкраще можуть зібрати і висвітлити

¹ Синайський В.І. Курс лекцій по гражданскому процессу // Эффективность норм права. Зб. наук. праць. Матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2016 р.) / за заг. ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила, І.О. Ізарової. – Київ: Ніка-Центр, 2016. – 540 с. – С. 60.

² Там само. – С. 66.

³ Там само. – С. 68.

⁴ Там само. – С. 79.

фактичний матеріал у справі¹. Залежне правосуддя не є в дійності правосуддям², зауважує він, ніби актуалізуючи і сьогоденні проблеми формування судової гілки влади.

В сучасній українській процесуальній доктрині повернення до принципу судової істини та забезпечення судової співпраці між судом та сторонами відбулося тільки з набуття Україною незалежності та зміною конституційних положень про здійснення судочинства. Активна роль судді радянського періоду була змінена відповідно до концепції судді – неупередженого і незалежного арбітра в справі, де в змагальному процесі активно діють сторони.

Високо оцінюючи роль представника в процесі, він зауважує, що населення потребує юридичної допомоги не менше, ніж медичної³. Важливе значення представництва в тогочасному судочинстві важко переоцінити, виходячи з кількості неписьменного населення, звільненого від поміщицьких судів після скасування кріпацтва. Заслугують на увагу позиція професора щодо необхідності надання професійної представницької допомоги, організації такої допомоги населенню, а також припинення дискримінації в сфері представництва за статеву або національну ознаками.

Не цурається професор і справедливої критики, зокрема, в своїй оцінці змін в організації інституту повірених і судово-адміністративної реформи 1882 р. Навіть сенату, оцінюючи його дії з надання суду права усунення від ведення справ осіб, яким фіктивно уступлено право, як ризикові⁴.

Важливо, що попри все інше, ілюструючи свої думки, В. І. Синайський наводить приклади Київського округу⁵, надаючи таким чином необхідну студентам Київського комерційного інституту практичну інформацію.

Підсумовуючи короткий нарис до курсу лекцій В. І. Синайського, варто зауважити про те, наскільки він є цінним для науки цивільного процесуального права. Розвиток науки можливий тільки в умовах активного і постійного дослідження і передачі його результатів від викладача до студентів, від одного дослідника до іншого, еволюціонуючи таким чином і поповнюючи скарбницю систематизованих знань з предмету. І сьогодні для сучасної української науки цивільного процесу надзвичайно важливим є осягнення своїх витоків та нестримний рух вперед.

¹ Там само. – С. 79.

² Там само. – С. 73.

³ Там само. – С. 76.

⁴ Там само. – С. 76.

⁵ Там само. – С. 78.